Известия Гомельского государственного университета
имени Ф. Скорины, №6(21), 2003

УДК 808.26-54-3

Марфалагічнае ўтварэнне ў гідранімii Прыпяцi

Н.А. Багамольнікава

Утварэнне апелятыўнай лексікі даволі падрабязна апісана ў лінгвістычнай літаратуры. Пры гэтым вылучаны чатыры важнейшыя спосабы словаўтварэння з разнавіднасцямі ўнутры асобных: лексіка-семантычны, лексіка-сінтаксічны, марфолага-сінтаксічны і марфалагічны. Спосабы словаўтварэння класіфікуюцца па характару словаўтваральных сродкаў, па іх сувязях з той ці іншай галіной структуры ці ўзроўнем мовы і займаюць рознае месца ў словаўтварэнні з пункту гледжання сінхраніі і дыяхраніі.

Спецыфіка ж анамастычнага словаўтварэння даследавана недастаткова. Падкрэслім, што анамастычныя ўтварэнні ў параўнанні з апелятыўнымі не маюць поўнай аналогіі, выяўляюць свае адметнасці. Так, па-першае, адсутнічаюць тапонімаўтварэнні лексіка-сінтаксічным спосабам. Па-другое, па-іншаму "паводзяць сябе" лексіка-семантычны, марфолага-сінтаксічны і марфалагічны спосабы.

Аб'ектам нашага аналізу з'яўляюцца гідронімы басейна ракі Прыпяць, утвораныя марфалагічным спосабам (пры дапамозе афіксаў). У залежнасці ад таго, які афікс удзельнічае ў словаўтварэнні, выдзяляюць наступныя яго разнавіднасці: прэфіксальнае, суфіксальнае, конфікснае, постфіксальнае, прэфіксальна-суфіксальна-постфіксальнае, прэфіксальна-постфіксальнае, суфіксальна-постфіксальнае, прэфіксальна-нульсуфіксальнае, нульсуфіксальнае ўтварэнні.

У тапонімаўтварэнні марфалагічны спосаб не валодае такімі магчымасцямі, як у апелятыўнай лексіцы. З усіх вышэй адзначаных груп ва ўтварэнні гідронімаў даследуемага арэала займаюць месца суфіксальныя, прэфіксальныя, конфіксныя і нульсуфіксальныя ўтварэнні з рознай ступенню прадуктыўнасці. Акрамя таго, яны маюць і розную часцінамоўную аформленасць (гідронімы-назоўнікі і гідронімы-прыметнікі) і ў структурных адносінах з'яўляюцца аднаслоўнымі.

Суфіксальныя гідронімы-назоўнікі

Самая шматлікая група з вытворных назваў — суфіксальныя ўтварэнні. Пры класіфікацыі суфіксальных груп тапонімаў па мадэлях некаторыя лінгвісты бяруць пад увагу наяўнасць агульнага суфіксальнага элемента, аднак намі ў першую чаргу ўлічана ступень прадуктыўнасці тапафармантаў.

Мадэль 1(95): іменная аснова (чыстая або ўскладненая іншымі суфіксальнымі элементамі) + тапафармант *-іц-а/-ыц-а: бал.* ***Асав-іц-а, Асіпов-іц-а, Жалезн-іц-а, Зелян-іц-а, Кругл-іц-а, Кубів-іц-а, Лыс-іц-а, Смалав-іц-а;*** *аз.* ***Він-іц-а, Глуш-ыц-а, Орл-іц-а, Святл-іц-а;*** *р.* ***Муцьв-іц-а, Лохн-іц-а;*** *кан.* ***Стуж-ыц-а***. Мадэль прадуктыўная, называе 116 аб`ектаў. Амаль усе гідронімы ўтвораны ад прыметнікаў, адзінкавыя назвы — ад айконімаў (*бал.* Круковіца > *в.* Крукавічы), антрапонімаў (*аз.* ***Дземеніца, Семенніца***) і дзеяслоўных асноў (***Цярэбініца***). У гідранімii фармант *–іц-а-* выконвае субстантывавальную функцыю: **Зеляніца** – зялёная рака, **Глушыца** – рака з глухой плынню, **Святліца** – рака са светлай, празрыстай вадою і г.д. Пры антрапанімічнай аснове гэты суфікс ужыты ў прыналежнай функцыі.

Мадэль 2(92): іменная аснова (чыстая або ўскладненая) + тапафарманты *-ішч-а/-ышч-а, ішч-э: бал.* ***Зімов-ішч-а, Мосц-ішч-а, Рудн-ішч-а, Сел-ішч-а, Уюн-ішч-а, Ям-ішч-э;*** *аз.* ***Ветв-ішч-а, Гумн-ішч-а, Рач-ышч-а, Хмел-ішч-а***. Мадэль прадуктыўная, называе 220 аб`ектаў. Суфікс абазначае месцазнаходжанне аб`екта, на які ўказвае ўтваральная аснова

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ имени Ф.Скорины

(*гумно, мост, сяло*), характарызуе ўчасткі ці сельскагаспадарчыя ўгоддзі (*глінішча, пажарышча, руднішча, старышча, чашышча, ягадзішча*), сам вадаём, утвораны па тыпу (*азярышча, рачышча, струбішча(сток, роў*). Зрэдку ў гэтай мадэлі сустракаюцца ўтварэнні ад айконімаў (*бал.* ***Гурышча*** >Гурыны), антрапонімаў (***Дзем`янішчэ, Захарышча, Сцепішча***), этнонімаў (***Ляхавішча***), суфікс у іх мае значэнне прыналежнасці.

Мадэль 3(91): іменная або дзеяслоўная аснова + тапафарманты *-аўк-а/-яўк-а, -оўк-а-/-ёўк-а, -еўк-а, -іўк-а*: *бал.* ***Ажын-ёўк-а, Міхайл-аўк-а, Пал-ёўк-а, Прат-оўк-а, Хвашч-оўк-а;*** *аз.* ***Пап-оўк-а, Церн-оўк-а;*** *р.* ***Ціх-аўк-а, Чэпл-іўк-а***. Мадэль прадуктыўная, называе 97 аб`ектаў. Гідронімы ўтвораны пераважна ад асноў агульных назоўнікаў, прыметнікаў, радзей — ад дзеясловаў, антрапонімаў і этнонімаў (*бал.* ***Жыдоўка, Казахоўка;*** *аз.* ***Татараўка, Турчынаўка***), адзінкавыя ўтварэнні ад айконімаў (***Даўлядоўка*** >Даўляды). Суфіксы ў назвах ацэначныя або ўказваюць на блізкае размяшчэнне воднага аб`екта адносна асноўнага.

Мадэль 4(72): іменная аснова + суф. *-ец/-эц* (чысты або ўскладнены) + нулявая флексія: *бал.* ***Азяр-эц, Барав-ец, Кругав-ец, Лыс-ец, Лядз-ец, Макр-эц, Раб-ец, Рудз-ец;*** *аз.* ***Бабін-ец, Гразів-ец***. Мадэль прадуктыўная, называе 84 аб`екты. Гідронімы названай групы ўтвораны ад апелятыўных асноў назоўнікаў і прыметнікаў, ад антрапонімаў — адзінкавыя (*бал.* ***Нікіценец, Турынец***). У гідронімах гэтай групы, матывавальнай базай якіх з'яўляюцца назоўнікі і прыметнікі, суфікс *–ец-/-эц-* выяўляе водны аб'ект паводле характэрнай якасці (формы, стану паверхні, ступені абваднення, месцазнаходжання), у адантрапанімічных – значэнне прыналежнасці.

Мадэль 5(51): іменная аснова + тапафарманты *-ах-а, -ух-а, -ох-а, -іх-а/-ых-а, -ех-а* (апошні рэгіянальны): *бал.* ***Ахрэм-іх-а, Батур-ых-а, Ганчар-ых-а, Коран-іх-а, Лыс-ух-а, Шынгірэ-іх-а;*** *аз.* ***Дам-ах-а, Залат-ух-а;*** *р.* ***Вутв-ох-а, Лапе-ех-а.*** Мадэль прадуктыўная, называе 68 аб`ектаў. У ёй пераважаюць утварэнні ад асноў апелятываў-назоўнікаў і антрапонімаў. Адапелятыўныя гідронімы, аформленыя суфіксамі *-іх-а/-ых-а, -ех-а,* характарызуюць аб`ект па розных прыметах (*бал.* ***Любіха, Кудліха;*** *воз.* ***Вільвіха***), сведчаць аб наяўнасці флоры (***Верасіха***), адантрапанімічныя — указваюць на асоб жаночага полу (значэнне суфікса супадае са значэннем яго ў апелятыўнай лексіцы). Рэдкія аддзеяслоўныя ўтварэнні з такімі суфіксамі характарызуюць аб`ект з боку якасці (*бал.* ***Балбучыха, Хажаіха***). Пры дапамозе суфіксаў *-ах-а, -ух-а* гідронімы ўтвораны толькі ад апелятыўных асноў назоўнікаў і прыметнікаў , іх значэнне якаснае (*бал.* ***Бялуха, Глееваха,*** *воз.* ***Чыстуха***). Суфікс *-ох-а* ўдзельнічае ва ўтварэнні гідроніма ад гідроніма (*р.* ***Вутвоха*** >Вуць).

Мадэль 6(38): іменная, зрэдку дзеяслоўная аснова + фарманты *-н-а/-н-я, -аўн-я, -оўн-я, -оўн-а, -эльн-я:* *бал.* ***Віш-оўн-я, Жоўт-н-я, Пар-н-я, Пiль-н-я, Пуст-эльн-я, Цярэб-н-я;*** *р.* ***Канатоп-н-я, Славеч-н-а;*** *кан.* ***Радоў-н-я; руч. Іл-аўн-я***. Мадэль называе 66 аб`ектаў. Значэнне суфіксаў featureознае. У гідронімах, утвораных ад назоўнікаў, яны ўказваюць на месца вытворчасці чаго-небудзь (*бал.* ***Смалярня, Цагельня***), месцазнаходжанне паблізу жывёльнага свету (***Ваўкаўня, Лісна (Лісня***), паселішча (***Канатопня*** -- каля в. Канатоп), маюць значэнне зборнасці (*бал.* ***Бабоўня, Беразня, Вішоўня, Лешня;*** *аз.* ***Грыбаўня, Лазня, Хвойня;*** *крын.* ***Церамошня***). У апошнім значэнні гэты суфікс "не адзначаны ні ў старажытнай, ні ў сучаснай беларускай мове і яе дыялектах, але ў асноўным канцэнтруецца ў айканіміі на ўсходзе і паўднёвым усходзе Беларусі. [3, с. 110]. У аддзеяслоўных гідронімах суфіксы абазначаюць працэсы, дзеянні ці месцы, дзе адбываліся гэтыя працэсы (*бал.* ***Пільня, Цярэбня;*** *воз.* ***Купальня***). Суфікс *-н-а* зафіксаваны ў гідронімах з непразрыстай семантыкай, што дае падставу сцвярджаць аб узнікненні іх на ранняй стадыі развіцця грамадства (*руч.* ***Самна, Судзельна***).

Мадэль 7(38): іменная, радзей дзеяслоўная аснова + тапафарманты *-анк-а/-янк-а, -онк-а/-ёнк-а, -інк-а/-ынк-а, -енк-а/-энк-а*: *бал.* ***Бераз-інк-а, Гар-энк-а, Лудз-енк-а, Се-янк-а, Хва-ёнк-а, Чарац-янк-а;*** *аз.* ***Машч-анк-а, Пясч-анк-а;*** *р.* ***Серабр-анк-а;*** *кан.* ***Луж-онк-а***. Мадэль называе 44 аб`екты. Пры дапамозе гэтых суфіксаў утварыліся гідронімы жаночага роду ад асноў назоўнікаў і прыметнікаў з ацэначным значэннем: ***Рудзянка*** (колер), ***Пясчанка*** (характарыстыка грунту), ***Даўганка*** (памер), ***Чарацянка*** (раслінны свет), ***Карасцянка***

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ имени Ф. Скорины

(квалітатыўная назва). Утварэнні ад айконімаў — непрадуктыўныя (*р.* ***Ліхавенка, Нараўлянка, Хабенка;*** *воз.* ***Вяпранка***).

Мадэль 8 (34): іменная, зрэдку дзеяслоўная аснова + суф. *j* + флексія ніякага роду: *бал.* ***Астроўе, Вулічча, Пляссё, Рубчоўе;*** *аз.* ***Бярвічча, Вяліжжа***. Называюцца 37 аб`ектаў. Суфікс мае зборнае значэнне.

Мадэль 9 (34): іменная, зрэдку дзеяслоўная аснова + суф. *-ань, -ень/-энь, -унь, -ынь, -ан, -он/-ён, -ун* + нулявая флексія: *бал.* ***Азер-ун, Беж-ын, Плец-ень, Серабр-он, Скрэб-ень, Узг-унь;*** *аз.* ***Ваг-ан, Лаж-энь, Люб-ень, Хат-ун;*** *р.* ***Др-ынь, Жэл-онь, Рад-унь, Чэрц-ень***. Называюцца 36 аб`ектаў.

Мадэль 10 (31): іменная аснова (чыстая або ўскладненая) + тапафармант *-к-а: р.* ***Вір-к-а, Камен-к-а, Крын-к-а, Стар-к-а;*** *кан.* ***Мядзвед-к-а, Расохат-к-а;*** *руч.* ***Шпон-к-а***. Называецца 31 аб`ект. Гідронімы гэтай мадэлі пераважна адапелятыўнага паходжання, зрэдку ад саміх гідронімаў (*р.* ***Ханка, Прыпятка***) і айконімаў (*р.* ***Мірабелка;*** *крын.* ***Каралінка***). Значэнне суфікса адзначана вышэй.

Мадэль 11 (31): іменная аснова + тапафарманты *-шчын-а, -оўшчын-а, -аўшчын-а*: *бал.* ***Бандар-оўшчын-а, Галь-шчын-а, Раман-оўшчын-а;*** *аз.* ***Паўл-аўшчын-а, Хвядос-аўшчын-а;*** *р.* ***Весёль-шчын-а;*** *крын.* ***Зім-оўшчын-а, Жук-аўшчын-а.*** Мадэль называе 31 аб`ект. Гідронімы ў асноўным аданамастычнага паходжання: назвы ўтвораны ад антрапонімаў (***Раманоўшчына***), айконімаў (*бал.* ***Вароўшчына, Міцькаўшчына***), этнонімаў (***Жыдоўшчына***). Утварэнні ад апелятыўных назоўнікаў і прыметнікаў непрадуктыўныя. Суфіксы ў асноўным маюць значэнне спадчыннай прыналежнасці.

Мадэль 12 (26): іменная аснова, зрэдку дзеяслоўная (часта ўскладненая) + суф. *-ак-/-як, -ік-/-ык-, -нік-, -юк* + нулявая флексія: *бал.* ***Бераз-ак, Ган-юк, Гран-як, Рублен-ік, Трэць-як, Ям-нік;*** *аз.* ***Вір-ак, Жаўн-як, Стар-ак;*** *р.* ***Кругл-ік.*** Называюцца 27 аб`ектаў. Гідранімічныя назвы ўтвораны ад асноў назоўнікаў і прыметнікаў, радзей — ад лічэбнікаў.

Мадэль 13 (13): іменная, радзей дзеяслоўная аснова + тапафарманты *-ч-а, -ш-а, -ж-а: бал.* ***Аста-ч-а, Клім-ч-а, Крыў-ч-а, Свін-ч-а;*** *аз.* ***Куп-ч-а, Лук-ш-а***. Мадэль непрадуктыўная, называе 14 аб`ектаў. Найменні, утвораныя ад антрапонімаў і некаторых апелятываў, нагадваюць усечаныя формы субстантываваных прыналежных ці якасных прыметнікаў (***Клімча – Клімавае, Сцепанча – Сцяпанчыкавае, Свінча*** – свінячае (надта балоцістае). Сярод гідронімаў названай мадэлі вылучаюцца назвы з няяснай семантыкай (*бал.* ***Бунча, Монча (Мунча), Леўмілінча, Сібжа, Сіманша;*** *крын.* ***Занча***). Яны, можна меркаваць, балтыйскага паходжання. Тапанімічныя назвы балтыйскага паходжання з суфіксам *-ч-а* зафіксаваны ў гідраніміі Дняпра і айканіміі [5, с. 134; 3, с. 116].

Мадэль 14 (6): іменная, зрэдку дзеяслоўная аснова + суф. *-аль-, -ель/-эль, -ул-я: бал.* ***Арам-ель, Крыв-аль, Стрыб-ель;*** *аз.* ***Крыв-ель, Крыв-ул-я;*** *р.* ***Жуж-эль***. Мадэль непрадуктыўная, называе 14 аб`ектаў. Суфіксы ўжыты з якасным значэннем.

Нульсуфіксальныя гідронімы-назоўнікі

Нульсуфіксальныя гідронімы займаюць нязначнае месца ў марфалагічным словаўтварэнні як апелятыўнай, так і тапанімічнай лексікі. У гэтым утварэнні вызначаны наступныя мадэлі:

Мадэль 1 (29): вытворная ўсечаная дзеяслоўная аснова + нулявая флексія: *бал.* ***Ізруб, Непасёл, Оступ, Палом, Падкур, Посеч, Похіль;*** *воз.* ***Перавоз;*** *р.* ***Затоп, Ненач***. Называюцца 29 аб`ектаў. Флексія гідроніма не адпавядае роду апорнага назоўніка.

Мадэль 2 (16): іменная або дзеяслоўная, часта ўсечаная аснова + флексія *-а/-я* (жаночы род), *-о* (ніякі род): *бал.* ***Закот-а, Лош-а, Рэз-а, Страш-а;*** *аз.* ***Прымёт-а, Тур-о;*** *р.* ***Віш-а, Іп-а, Кор-а, Ляск-а, Хан-я (Хан-а);*** *кан.* ***Пярэсек-а, Язд-а***. Называюцца 18 аб`ектаў.

Мадэль 3 (5): аснова прыметніка + нулявая флексія: *бал.* ***Бель, Голь;*** *воз.* ***Невесель***. Мадэль непрадуктыўная, называе 14 аб`ектаў.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

Конфіксныя гідронімы-назоўнікі

У параўнанні з суфіксальнымі гідронімамі конфіксныя, як і нульсуфіксальныя, утвараюць нешматлікія групы, хаця ў айканіміі з`яўляюцца выключна папулярнымі [3, с. 122]. Конфіксныя гідронімы характарызуюцца разнастайнасцю, аднак большасць з іх утварае непрадуктыўныя мадэлі.

Мадэль 1 (58): прэфікс за- + корань апелятыва + суф. *j* + флексія *а-,-э: бал.* ***За-балоцц-е, За-броддз-е, За-гацц-е, За-граддз-е, За-лесс-е, За-ніў-е, За-полл-е, За-рэчч-а;*** *аз.* ***За-азер`-е, За-лужж-а.*** Сярод такіх утварэнняў гэта самая прадуктыўная мадэль (называе 77 аб`ектаў). Конфікс указвае на месца гідроніма, які знаходзіцца за чым-небудзь. У межах даследуемага рэгіёна зафіксаваны гідронім ***Забалаць***. Назвы такога тыпу сустракаюцца ў асноўным у заходніх раёнах Беларусі і лічацца ўплывам польскай мовы [3, с. 123].

Мадэль 2 (26): прэфіксы *аб-, між-, на-, над-, па-, пера-, пры-, у-* + аснова апелятыва + суф. *j* + флексія *-е/-э*: *бал.* ***На-балацц-е, Над-хвой-е, Між-балоцц-е, Між-рэчч-а, Пера-броддз-е, Пера-галл-е, Пера-лесс-е, Пры-валл-е, У-балацц-е, У-лесс-е, У-рэчч-а;*** *аз.* ***Па-калл-е, Па-селл-е;*** *ст. русла р.* ***Аб-рэч`е.*** Мадэль называе 28 аб`ектаў. Конфіксы паказваюць знаходжанне гідрааб`екта ў прамежку паміж аднароднымі аб`ектамі (з прэфіксам *пера-*), паміж чым-небудзь (з прэфіксам *між-*), побач з чым-небудзь (з прэфіксамі *пры-, у-*), непасрэдна на самім аб`екце (з прэфіксам *на-*). Гідронімы ***Вузбалоць, Навусць*** (*бал.*); ***Убарць*** (*р.*) аформлены, магчыма, таксама пад уплывам польскай мовы. Разнавіднасць названай мадэлі, адзначаная В. П. Лемцюговай у айканіміі (прэфікс *з-* + уласнае імя + флексія *-е*) , у гідраніміі Гомельшчыны нам не сустрэлася.

Мадэль 3 (16): прэфікс *пад-* + аснова апелятыва + суф. j + флексія *-е/-э*: *бал.* ***Пад-балоцц-е, Пад-ізаб`-е, Пуд-яліч-э;*** *воз.* ***Пад-галл-е;*** *крын.* ***Падгор`-е.*** Конфікс указвае на знаходжанне гідроніма перад чым-небудзь. 19 назваў, аформленых большасцю названых прэфіксаў, але з іншымі суфіксамі, складаюць непрадуктыўны клас.

Конфіксныя найменні па ўтварэнні са шматслоўных назваў, у прыватнасці, з прыназоўнікавых канструкцый.

Прэфіксальныя гідронімы-назоўнікі

Прэфіксальных утварэнняў гідронімаў у даследуемай мясцовасці захавалася намнога менш, чым суфіксальных. Хутчэй за ўсё ў гідраніміі гэта непрадуктыўны клас (на іншых тэрыторыях даследчыкамі адзначана такая ж з`ява) [1, с. 8].

Мадэль 1 (29): прэфікс *за-* + апелятыў (аснова вытворная або невытворная) у форме адзіночнага ліку ўсіх трох родаў або ў форме множнага ліку: *бал.* ***За-валока, За-горы, За-града, За-гумнішча, За-луг, За-пуць;*** *аз.* ***За-бок, За-быстрыца, За-грунт, За-лозкі, За-каўбаска, За-рачышча***. Называюцца 33 аб`екты. Пры дапамозе прэфікса *за-* ўтвораны назвы-арыенціры, што паказваюць месцазнахожанне гідроніма ў адносінах да іншых аб`ектаў (за чым-небудзь).

Мадэль 2 (26): прэфіксы *па-, пад-* + апелятыў (аснова невытворная або вытворная) у форме адзіночнага ліку ўсіх трох родаў або ў форме множнага ліку: *бал.* ***Пад-гаць, Па-гной, Пад-ігрушка, Пад-ліпкі;*** *воз.* ***Пад-асіна;*** *кан.* ***Пад-грабы***. Мадэль называе 29 аб`ектаў.

18 найменняў з прэфіксамі *між-, на-, неда-, пера-, пры, у-* называюць 22 аб`екты: *бал.* ***Між-балот-а, Між-рэчкі, Неда-колено, На-балот-а;*** *аз.* ***Пера-брод, Пера-вал, У-рало*** (*рала* 'прылада для апрацоўкі зямлі'). Прэфіксы ўтвараюць назвы-арыенціры.

Да другасных вытворных адносяцца і субстантываваныя гідронімы-прыметнікі, утвораныя конфіксным і прэфіксальным спосабамі. У параўнанні з вытворнымі гідронімамі-назоўнікамі яны не адзначаюцца прадуктыўнасцю.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

Конфіксныя ўтварэнні гідронімаў-прыметнікаў

Мадэль 1 (21): прэфікс + аснова апелятыва + суф. *-н-* + флексія адзіночнага ліку ў адпаведнасці з родам асноўнага назоўніка (формы зрэдку ўсечаныя): *бал.* ***За'-бераж-н-ае, За-глін-н-ае, За-руд-н-а, Між-дарож-н-ае, Пера-лес-н-ае, Пры-борт-н-ае; За-город-н-ае, За-суш-н-ае, Па-двор-н-ае;*** *крын.* ***На-мяж-н-ая.*** Называюцца 21 аб`ект.

Мадэль 2 (14): прэфікс + аснова апелятыва + суф. *-ск-/-цк-* + флексія адпаведна роду апорнага назоўніка (поўная і ўсечаная формы): *бал.* ***Пад-гай-ск-ае;*** *аз.* ***Між-эры-цк-ае, Пад-гор-ск-ае;*** *кан.* ***За-лес-к-ая, Пад-ельніц-к-ая;*** *крын.* ***Пад-бур-ск-а.*** Называюцца 14 аб`ектаў.

Прэфіксальныя ўтварэнні гідронімаў-прыметнікаў

Мадэль 1 (21): прэфікс + якасны або прыналежны прыметнік, зрэдку лічэбнік у поўнай і ўсечанай форме: *бал.* ***За-пэрвэ (за першае), Пад-гарэлава, Пад-круглае, У-воўчае;*** *аз.* ***За-глыбокае, Пад-арэхава, Пад-воўкава***. Называюцца 21 аб`ект.

Дзве назвы ўяўляюць разнавіднасць гэтай мадэлі (прэфікс + уласнае імя): *воз.* ***За-калоднае*** > *воз.* ***Калоднае, Перад-крэмнае*** > *воз.* ***Крэмнае.***

Адзначаныя афіксы ўтварылі, як і ў папярэдніх групах, назвы-арыенціры.

Складаныя гідронімы

Як разнавіднасць марфалагічнага словаўтварэння разглядаюць і складанне. У гідронімах гэта група таксама нешматлікая. Пры аналізе складаных назваў перш за ўсё важна ўстанавіць, да якіх часцін мовы адносяцца кампаненты, а затым разгледзець спосабы іх спалучэння.

Па спосабах марфалагічнага выражэння вылучаюцца ў гідраніміі Прыпяці тры групы: складаныя гідронімы назоўнік + назоўнік, назоўнік + дзеяслоў, прыметнік + назоўнік.

Утварэнні па тыпу "назоўнік + назоўнік" (15).

Мадэль 1: назоўнік + назоўнік у Н. склоне (бяссуфіксная: апазітыўны тып): *бал.* ***Бярэзавалока, Комар-Мох, Пчалапасека, Торфбалота, Торфплашчадка;*** *аз.* ***Сімавозера, Цэнцер-венцер***.

Разнавіднасць мадэлі: паміж назоўнікамі ў Н. склоне знаходзіцца злучальная галосная: *бал.* ***Верх-о-смол, Куп-і-берва*** (купіны і бярвенні); *р.* ***Сал-а-куча.***

Мадэль 2: аснова назоўніка + злучальная галосная + аснова назоўніка + суф. + флексія (складана-суфіксальнае ўтварэнне): ***Верб-а-лоз-іц-а, Ніз-а-роў-е*** (j+э). Мадэлі называюць 15 аб`ектаў.

Утварэнні па тыпу "прыметнік + назоўнік" (16).

Мадэль 1: аснова прыметніка, зрэдку лічэбніка + злучальная галосная + аснова назоўніка + суф. + флексія (поўная і ўсечаная формы): *бал.* ***Адн-а-камян-ск-а;*** *аз.* ***Бел-а-воддз-е, Красн-а-сел-л-е, Стар-а-селл-е, Чырвон-а-азер-ск-ае; ст. русла Вялік-а-поль-ск-ае, Стар-а-рэчч-а,*** *р.* ***Свін-а-вод-к-а.***

Мадэль 2: аснова прыметніка + злучальная галосная + назоўнік у Н. склоне: *бал.* ***Астр-ы-карма, Стар-а-пільня;*** *аз.* ***Аўч-ы-хвост, Гніл-а-бок; ст. русла Стар-а-рэчышча*** (атрыбутыўны тып).

Такія гідронімы называюць 20 аб`ектаў.

Утварэнні па тыпу "назоўнік + дзеяслоў" (14)

Мадэль 1: аснова назоўніка + злучальная галосная + аснова дзеяслова + суфікс + флексія: *бал.* ***Сен-а-жа-тк-а;*** *крын.* ***Вад-а-пой-л-а.*** Гідранайменні гэтай мадэлі ўтвораны складана-суфіксальным спосабам.

Мадэль 2: аснова назоўніка + злучальная галосная + аснова дзеяслова + флексія (бяссуфікснае ўтварэнне): *аз.* ***Вад-а-пой, Рыб-а-трас, Свін-а-пас;*** *крын.* ***Вад-а-стой.*** Зрэдку асновы назоўніка і дзеяслова мяняюцца месцамі: *бал.* ***Кін-е-берв-а***.

Установа адукацыі
"Гомельскі дзяржаўны універсітэт
імя Францыска Скарыны"
БІБЛІЯТЭКА
РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ имени Ф.Скорины

Асновы кампанентаў у гэтых мадэлях выкарыстоўваюцца як поўныя, так і ўсечаныя. Адзінкавая назва ўтворана па мадэлі прыслоўе + аснова дзеяслова + суфікс + флексія (*бал.* ***Крут-а-моль-шчын-а***), у 4-ох складаных гідронімах з прычыны "непразрыстай" семантыкі мадэлі ўстанавіць цяжка (*бал.* ***Сімажар;*** *аз.* ***Лажакор, Шчутатоня, Верасож***).

Такім чынам, марфалагічны спосаб ва ўтварэнні онімаў з'яўляецца прадуктыўным, але ў параўнанні з апелятыўнай лексікай абмяжоўвае свае магмымасці толькі некалькімі разнавіднасцямі і рэалізуецца амаль у суфіксальных дэрыватах.

Умоўныя скарачэнні

Аз. – азёры, бал. – балота, воз. – возера, кан. – канава, крын. – крыніца, р. – рака, руч. – ручай, ст. русла – старое русла.

о Лічба ў дужках абазначае колькасць утварэнняў дадзенай мадэлі.

Abstract

In the article the formation of hydranimics of the river basin Pripyat is studied by a morphological way. It is marked that formations of onomastic names in comparison with appellative names have no full analogy, they reveal their own features.

Літаратура

1. Ванагас А. Образование названий рек Литовской ССР. Автореф. диссерт. на соиск. уч. степ. кандидата филол. наук. — Вильнюс, 1966. — 16 с.
2. Земская Е. А. Современный русский язык. Словобразование. Учеб. пособие для студентов по специальности N2101 "Рус. яз. и лит. " — М.: Просвещение, 1973. — 304 с.
3. Лемцюгова В. П. Беларуская айканімія. Лінгвістычны аналіз назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. — Мн.: Навука і тэхніка. 1970. — 155 с.
4. Подольская Н. В. Типовые восточнославянские топоосновы. Словообразовательный анализ. — М.: Наука, 1983. — 158 с.
5. Топоров В. Н., Трубачев 0. Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. — М.: Изд-во АН СССР, 1962. — 270 с.
6. Шакун Л.М. Словаўтварэнне. – Мн.: Вышэйшая школа, 1978. – 127 с.

Гомельскі дзяржаўны універсітэт
імя Францыска Скарыны

Паступіў у друк 01.06.03

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ